Samlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 103 1982

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00615-X (häftad)
ISBN 91-22-00617-6 (inbunden)
ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Almqvist & Wiksell, Uppsala 1983

omotiverat i förhållande till den tidigare framställningen och till det uttalade syftet med undersökningen genomför Landgren här två utförliga strukturella analyser, vilka dock har åtskilligt väsentligt att säga om de båda dikterna.

Landgrens styrka ligger – liksom i hans tidigare arbeten – i de omsorgsfulla genetiska undersökningarna, i hans överlägsna förmåga att avpressa källmaterialet vad det har att berätta om dikternas tillblivelse och diktarens intentioner. De punktvisa textanalyserna innehåller många fina iakttagelser men är ofta onödigt omständliga. Den kronologiska dispositionen till trots kan framställningen ibland bli något svåröverskådlig.

Sverker Göransson

Repris. Dramaanalys från Ibsen till Beckett. Red. Urpu-Liisa Karahka. Akademilitteratur. Sthlm 1981.

Repris har, framhåller Urpu-Liisa Karahka i sitt förord, vuxit fram ur den akademiska undervisningens behov. Avsikten med volymen som utarbetats av Akademilitteratur i samarbete med Litteraturvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet är att göra svåråtkomliga dramaanalyser mer lättillgängliga. Med glädje återfinner man ett par kapitel ur John Northams *Ibsen's Dramatic Method,* ett par av Smedmarks Strindbergsinledningar och inte mindre än fyra av Gösta Kjellins analyser i Kjellin–Ramnefalk *Modern dramatik.* (En av Kjellins analyser, den av *Spöksonaten,* är omarbetad.) Representerade är också Francis Fergusson och Daniel Haakonsen och ett par kanske mer oväntade namn: Beverly Hahn och Franz Norbert Mennemeier. (Alla bidrag i *Repris* är antingen på svenska eller engelska. Mennemeier får man alltså inte läsa i den tyska orginaltexten utan i engelsk översättning.)

Repris är en väl sammanhållen volym genom att urvalet analyser är koncentrerat till några få centrala namn inom dramatiken under den senare delen av 1800-talet och under 1900-talet: Ibsen, Strindberg, Tjechov, Brecht och Beckett. Frånsett den något styvmoderligt behandlade Beckett är var och en av dessa belysta med tre eller fyra texter. Urvalet beträffande Brecht avviker därvid från de övriga. Två analyser av ett och samma drama, *Mor Courage och hennes barn,* kompletteras nämligen här med Brechts egen teoretiska skrift *Liten hjälpreda för teatern* i Herbert Grevenius svenska översättning. Med hjälp av *Repris* kan man därför läsa dramat i ljuset av dessa estetiska teorier *eller* följa Gösta Kjellin som deklarerar att i den mån han hämtat stöd i något utanför dramatexten har han gjort det snarare i Berliner Ensembles mönsteruppsättning än i Brechts teorier *eller* överväga Franz Norbert Mennemeier som i sin tolkning utgår från grundläggande upplevelser hos Brecht som ung. Är det centrala i *Mor Courage och hennes barn* en marxistisk uppfattning om sambandet mellan kapitalism och krig (Kjellin) eller är dramat egentligen djupare präglat av en förmarxistisk vision av den enskilda människans hjälplöshet inför biologiska och sociala krafter (Mennemeier)? Det är en av de intressanta frågor som *Repris'* Brechtavsnitt ger anledning till. Kanske att man mer genomgående skulle försökt arrangera tankeväckande konfrontationer som denna. Nu är det endast en annan pjäs som också belyses från mer än ett håll, *Gengangere.*

En för recensenten stimulerande ny bekantskap är Beverly Hahn, representerad med avsnitt om *Körsbärsträdgården* och *Tre systrar* hämtade från hans bok *Checkov. A study of the major stories and plays* (1977). Speciellt analysen av *Körsbärsträdgården* fann jag fascinerande och övertygande trots att Hahns utgångspunkt – att diskutera i vad mån dramat är en komedi och en pastoral – till en början gjorde mig lätt misstänksam. På ett utomordentligt sätt får Hahn fram hur Tjechov utnyttjar teaterns visuella och auditiva språk. Därvid betonar han även betydelsen hos grupperingar och perspektiv. En väl fungerande belysande jämförelse sker mellan andra aktens visuella arrangemang och ett par tavlor av Watteau. Skickligt undviker Hahn att få påpekanden om visuella och auditiva effekter att bli isolerade notiser genom att de hela tiden vävs in i en helhetstolkning steg för steg.

Repris är i hög grad en bok värd att uppmärksammas av flera än de universitetsstuderande i svenska och litteraturvetenskap den främst är tänkt för. Till det magra svenska utbudet av dramalitteratur utgör den ett värdefullt tillskott. Den metodiskt intresserade kan ha glädje av den provkarta på högst skilda sätt att skriva om dramatik som boken visar upp. Speciellt Gösta Kjellin och Beverly Hahn lyckas behandla dramer så att deras karaktär av verk för teatern kommer fram.

Bengt Larsson

Anders Pettersson: *Verkbegreppet. En litteraturteoretisk undersökning.* Novus Forlag, Oslo 1981.

Jag ska här försöka redogöra för min uppfattning om betydelsestrukturen *Verkbegreppet. En litteraturteoretisk undersökning* sådan den framstått för mig vid varseblivningen av texten *Verkbegreppet. En litteraturteoretisk undersökning* i samband med att jag i min hand hållit ett concretum med blå pärm med påskriften *Verkbegreppet. En litteraturteoretisk undersökning [Anders Pettersson] Novus.*

Anders Pettersson är, skämt åsido, själv fullständigt medveten om de svårigheter som i praktiken skulle uppstå inom litteraturvetenskap och kritik om man verkligen använde sig av det »alternativspråk» vari han i sitt nya arbete (varmed jag i fortsättningen menar dess betydelse och någon gång dess text men inte något enstaka concretum) upplöser det traditionella »verkbegrepp» som tycks dölja sig bakom vår användning av boktitlar m. m. Överhuvudtaget är det en klar, åskådlig och inte onödigtvis tillkrånglad framställning av grundläggande filosofiska problem kring litteraturvetarens forskningsobjekt.

I inledningen (kap. 1) uppställs tesen att »den föreställning som verkbegreppet representerar är inadekvat» (s. 11). »Man kan bilda sig en mer rationellt hållbar föreställning om de fenomen som verkbegreppet försöker täcka än den som är den mer normala och oreflekterade och som har kodifierats i verkbegreppet.» (Ibid.)

För att visa detta ger författaren först (kap. 2) en översikt av den tecken- och kommunikationsteori han utgår från och sedan (kap. 3, »Yttrande och text») ett slags

tolkningsteori – dvs. (mycket förenklat uttryckt) en redogörelse för hur språkliga concreta, yttranden (främst skriftliga), vid uppfattningen förvandlas till »text». Slutligen (kap. 4, »Yttrandets betydelse») särskiljs och avgränsas »betydelse»-begreppet.

Det är en skarpsinnig och grundlig framställning, vars detaljer det är omöjligt att göra rättvisa åt här. Särskilt kap. 4 innehåller dessutom iakttagelser som berör viktiga litteraturteoretiska stridsfrågor. Av sitt tidigare resonemang tvingas Pettersson på kollisionskurs med den populära, slagordsmässiga anti-intentionalismen (kap. 4.3). Verkets »avsedda betydelse» visar sig logiskt sett spela en avgörande roll för möjligheten att avläsa och avgränsa betydelsen hos ett yttrande och därmed för att avgränsa och bestämma själva texten.

Möjligen är detta inte helt omöjligt att bestrida. Man kan naturligtvis hävda att just vad det gäller »betydelsens» art finns det en avgörande skillnad mellan »litterär» och »icke litterär» text. Petterssons lösning (kap. 4.4) på det problemet tycks främst vara att »skillnaden mellan litteratur och ickelitteratur ligger i, att den litterära framställningen i typiska fall är fiktional» (s. 73). Det lämnar fältet fritt för konstaterandet att litterära och icke litterära framställningar är i stort sett likartade vad gäller den avsedda betydelsens roll. Det är bara det att fiktions-kriteriet praktiskt sett är orimligt som gräns för »litteratur». (Härmed inte sagt att det inte ändå och i övrigt finns mycket som talar för Petterssons resonemang.)

Utifrån den teori som så långt (kap. 2–4) skisserats upplöser sig verkbegreppet i åtminstone tre oförenliga företeelser: »concretum» (som kan vara av flera slag – muntliga och skriftliga), »text» och »betydelse». I kapitel 5 visar författaren med ett antal exempel hur dessa företeelser oupphörligen blandas och förväxlas. Han föreslår, efter att ha visat att »verk» sålunda utrustas med logiskt oförenliga egenskaper, ett »alternativspråk» som talar om »concretum-exemplar», text, betydelse osv. De översättningsprov till alternativspråket som meddelas ska (tack och lov!) »inte fattas som exempel på hur litteraturvetare [...] borde uttrycka sig» (s. 98). Den plötsligt blygsammare ambitionen är »att poängtera, att verkbegreppet *kan* elimineras ur vetenskapen utan att något *teoretiskt* värdefullt går förlorat genom operationen» (ibid). Men varför? Jo: »Godtar man den tesen, upplöser sig vissa efterhängsna problem i samband med verkbegreppet i tomma intet – de som har med verks logiska och ontologiska status att göra.» (Ibid.)

I nästa kapitel (6, »Fenomenalister och strukturalister om verkbegreppet») kunde man sålunda vänta sig att främst Welleks klassiska *The Mode of Existence of a Literary Work* skulle vara illa ute. Möjligen har jag missat något, men vad jag kan se lyckas Pettersson inte göra mer än att påvisa vissa *andra* egendomligheter i Welleks resonemang, snarare än att upplösa det i »tomma intet». Det är rimligen inte en vägande anmärkning mot Ingardens teori (och därmed mot Welleks på den byggda) »att den snarare framstår som en analys av begrepp som '(litterär) text' och '(litterär) betydelse' än som analys av begreppet 'verk'» (s. 113). Har inte Pettersson själv upplöst verkbegreppet i concretum, text och betydelse? Att Ingarden-Wellek inte räknar med concretum och därmed saknar »språkbruksadekvans» och sålunda sysslar med »ett annat problem» (s. 120) är rimligen något av en undanflykt. Det är f. ö. knappast så att vi i alla lägen kan kräva språkbruksadekvans av begreppsanalyser. »Orm» förblir ett användbart begrepp även sedan vi tvärtemot språkbruket uteslutit kopparormen.

Avslutningsvis (kap. 7, »Analytiska filosofer om verkbegreppet») redogör Pettersson kunnigt och intelligent för några teorier ur den tradition som uppenbarligen främst inspirerat honom. Här finns också åsikter som är mer motsatta Petterssons än vad någon i vårt land förekommande uppfattning skulle vara. Främst noterar man de teorier som skapats i analogi med P. F. Strawsons berömda försök att övervinna kropp–medvetande-dualismen: verket skulle vara ett logiskt primitivt begrepp av samma slag som Strawsons »person». Pettersson anser dessa teorier motbevisade genom sitt resonemang.

Petterssons arbete är både skarpsinnigt och självständigt. Det är glädjande med en ung litteraturforskare vars teoretiska medvetenhet tar sig uttryck i en förmåga att tänka själv kring problem och inte bara relatera andras teorier, som *prövar* teoretiska konstruktioner och som tycks ha ambitionen att skriva begripligt om komplicerade sammanhang. Det är också välgörande med någon som har kunskaper i den vetenskapligt anlagda anglosaxiska analytiska filosofin och modet att sprida dessa insikter.

Problemet med en bok som denna är rimligen ett annat. Pettersson är tillräckligt intelligent för att själv ställa det. I ett avslutande kapitel kallat »Problemets relevans» tar han upp behovet att »legitimera en undersökning som den vi nyss genomfört» samt frågar vilken »vidare glädje» man kan ha av den. Härvidlag gör han några intressanta och, vad jag kan se, ganska förödande observationer beträffande i undervisning och forskning förekommande kommunikationsmodeller och »metaforiska» beskrivningar av forskningsobjektet. Jag kan däremot inte se att dessa anmärkningar inte lika gärna kunde fotats på en enklare text- och betydelseanalys eller åtminstone en betydligt kortare studie. Vad Pettersson *inte* övertygande lyckas visa (utom i ett mycket speciellt fall – s. 176) är att det inom litteraturvetenskapen verkligen förekommer bruk och missbruk av verkbegreppet som i sin tur orsakar misstag som skulle kunna undvikas genom översättning till ett mer logiskt alternativspråk. Det gör hans arbete naturligtvis något mindre angeläget än den möda och det skarpsinne han lagt ned på det annars kunde motivera.

Göran Hägg

Ying Toijer-Nilsson: *Fantasins underland. Myt och idé i den fantastiska berättelsen.* EFS-förlaget 1981.

Ying Toijer-Nilsson har liksom flera andra barnlitteraturforskare ett förflutet inom den vanliga litteraturhistoriska forskningen, vilket f. ö. kommit hennes framställning i *Fantasins underland* till godo i form av allmänt komparativa utblickar, sinne för genretänkande och för utvecklingslinjer genom ett författarskap. Den aktuella skriften är dock inte hennes första på det nya området, och man övertygas om att hon hyser ett äkta intresse för denna sorts litteratur. I bokens slutord bekänner hon med rörande troskyldighet varför hon läser fantastiska berättelser för barn och ungdom: »för spänningens skull och skönhetens och glädjens».